

de Cardós, em digueren espontàniament: «una *çulla* vol dir 'una tenca de carn magra'» (1934, i recordem que *tenca*, en general és cada una de les dues meitats del porc gras). A Benasc, «*chulla*: lonja de tocino», i *chulleta* 'lonza' (Ballarín, *Dicc. Ben.*).

També a la vall de Bof deu haver-se fet vell, perquè no l'hi he sentit en funcionament, però hi ha la *Canal de çulla*, gran barranc pastoral aigües amunt de Taüll i més que Estanyofinestro. «—Per què? —És un pastor que li diven *çulla*» (1982). No em va estranyar, perquè és motiu propi per a gent de muntanya: també a a Mall., en els turons damunt Valldemossa hi ha «En *çúip*» com a nom d'un «coll d'agafar tords». El pas a la carn magra del porc no és sols d'allà: *AlcM*, no sols ho troba també a la PnaVic, Llda. i Urg. («un plat de talls de *xulla* o carn magra» en Serra Boldú, *Cal. Folk. d'Urgell*) (§ 4), i a Mall. mateix *AlcM* (§ 2) dóna 5 pobles de la zona SE. de l'illa on *xulla* es diu no sols de la cansalada sinó també de la magra de porc (*xulla vermella*).

En el Princ. continua cap al Sud: a les Borges Blanques, Arqués i Arrufat ja donava *çulla* com a mot propi d'allà i pronunciat així (BDC VI, 56); i el DAG. precisa que en aquesta localitat és «enjundia, magra de tocino». L'acc. val. no comença fins a l'Ebre: Amades diu que a Tortosa, Xerta i Beseit és «costella en el bestiar» (BDC XIX, 221). I així deu seguir fins al Maestr., car del Baix Maestrat era Lab., que ho posa com «dialectal» (sens dubte referint-se al seu país), en el sentit de «costella, lonza». Encara que pugui haver-hi confluència amb l'acastellanat *cholla* 'senderi', el cos del mot en tot cas és el nostre, quan GaGirona usa *poca xulla* (i cf. el passatge de Vayreda): «--- fins quan al diable tindràs la poca *xulla* / dels ronyons engraxar-li?», *Seidia*, 216; cf. Belv.: «*poca xulla*: vg., poc choromo: mínima vis intellectus», «no tenir *xulla*: no tenir molt judici»; així avui *çúip*, fins a StPolM.

El cat. ant. *ensunya* i aranès *ansunya* vénen del llatí *axũnũa* 'seu' (pròpiament 'untura de l'eix', ll. *axis + ungere*): és cosa que salta a la vista fonèticament; i no menys en l'aspecte semàntic, puix que ja Plini i Columella li donen el sentit de «graisse de porc pour pommade», ni més ni menys que el *Tresor de Pobres* i Micer Joan. Així vaig deixar-ho ja establert i documentat en el *Vocab. Aranès* de 1931; i més completament, i abraçant ja el conjunt català i romànic, en la monografia pallaresa del BDC XXXI, 320, i en l'article CHULETA del DCEC/DECH. Majorment tenint en compte que aquest mot es va perpetuar en quasi totes les llengües romàniques (REW, 846; FEW I, 190b etc.); en algunes d'elles, amb el tractament tancat de la ũ, pel veïnatge dels grups fortament palatals NGI i X (amb més raó encara que en casos com *puny pũgnus*, *junt jũnctus*, *punt* etc.).

En portuguès el tenim en una forma tan íntimament acostada a la que va pendre després en cat. que ens resulta doblement lluminosa: *enxulha*; ja se n'adonaren Car. Michaëlis (RLus. XIII, 310-2) i Cornu (*Gr. Grundriss* I, § 221; no interessien les superflues i hipotètiques construccions de Silveira i P. Machado, *Dic. Et.*,

ignorants del conjunt romànic). *Enxulha*, documentat ja per aquells, figura ja també en el *Livro de Falcoaria* del S. XIV, de Peró Menino, en una recepta curativa ben semblant a les que hem trobat en els nostres quatre i tres-centistes: «e filha [pren'] a *enxulha* da garça e o alva(i)ade [blanquet'], e amassa todo ---» (ed. Rodr. Lapa). Continuava usat en el S. XVII, i en el mateix ambient: els astors, ben tractats, quan muden «tomam muita carne e criam banhas [greixos'], a que chamam *enxulha*», en l'*Altanería* de D. Fz. Ferreira (a. 1612, I, 20, comentat per Dona Carolina, RLus. XIII, 266); després el mot allà ha reculat davant *enxúndia* (-xúnda), afavorit per la dominació castellana del S. XVI (menys genuf i potser simple manlleu del cast.)⁵

Però ara encara es manté en els dialectes del Nord, per exemple «*inxúlia*: enxúndia» a Arcos de Valdevez (RLus. XXXI, 296). És colpidor de veure com en portuguès es va produir una evolució fonètica de la paraula, ben paral·lela a la nostra: primer hagué de ser **enxunha*, com entre nosaltres, i amb la mateixa dissimilació en la nasalitat, *enxulha*. Acabant així de reforçar l'evolució *ensunya*, -*xunya* > *enxulla* > *xulla*, que en català hem pogut documentar més completament; entre nosaltres ja les dades filològiques per si soles establrien aquesta evolució, però l'evolució portuguesa aporta una brillant confirmació en un dels punts decisius, i ens estalvia argumentació i escrúpols que encara algú pogués abrigar.

En els altres dominis romànics, el trobem representat pertot. Sard campid. i logud. *assundza*, -*unãa* (ja en els *Statuti Sardi* medievals), sassarès *çuna*, i hi ha fins i tot una petita zona d'*ansunãa* (Baunei i Talaia), amb la mateixa propagació de nasal que en el nostre *ensunya*.⁶ Roms. *ostinzã* 'greix', amb una o-deguda a la influència grega, car el mot llatí es va contagiar al baix grec *ὄξυγγιον* (després també *xungi*), si bé allí alterat per l'etimologia pop. *ὄξυς* 'acid': Pušcariu, *Rum. Etym. Wb.*, § 1228.

A Itàlia el mot ha restat general, i pertanyent a la llengua comuna i a tots els dialectes: it. comú *sugna* «grasso: soprattutto di porco, per ungere» [S. XIV]; allà amb una variant en -*gia*, que justament apareix en la versió italiana del *Tresor de Pobres*, també del segle XIV, en aquelles mateixes receptes, *sungia dell'orso*, *songia de porco*.⁷ El mapa *sugna* de l'AIS (II, 248) ens mostra el mot estès per tot l'àmbit italo-rètico-sard. En línies generals: la variant *sũnya* ocupant tota la Toscana; el tipus *sũndza/sõndza* (reduït a *sunda* o *saonda*) cap a l'Est, l'últim amb immixió de SEB-ONE a tot l'alt-italià i reto-romànic: Piemont, Ligúria, Lombardia, Tre Venezie, Emília i Garfagnana; i *assũnya* en el Laci i Campo Romano, i la major part d'Úmbria, Marques i Abruzzi.

Després, però, hi ha formes amb la mateixa propagació de nasal que en el cat. antic *ensunya* i aranès *ansunya*: el tipus *ansũnya* ocupa tota la Campània, Lucània, Apúlia i Basilicata, *antsũndza* a tot Calàbria, i formes semblants dominant més o menys per tot Sicília (*antsũntsa*, junt, però, amb sic. *sundza*). En fi hi ha